

ANTİK ÇAĞLARDA GELİBOLU BERZAHINDA İNŞA EDİLEN SAVUNMA DUVARLARI

*Mehmet Fatih YAVUZ**

ÖZET

Gelibolu Yarımadası, Trakya'dan Ege Denizi'ne uzanan ve Trakya'ya dar bir berzahla bağlı bir Yarımadadır. Antik çağda tarımsal zenginliği ile ünlü olması ve stratejik bir su yolu üzerinde yer alması nedeniyle sürekli olarak, özellikle de Trakya'dan kaynaklanan istilalara maruz kalmıştır. Dolayısıyla Gelibolu'nun yerli halkları antik çağ boyunca sürekli olarak Yarımada'yı Trakya'ya bağlayan berzah üzerinde savunma duvarları inşa etmişlerdir. Arkaik ve Klasik ve Geç Antik çağlarda Trakya'dan gelebilecek tehlikelere karşı inşa edilen duvarlar, kimi zaman bakımsızlıktan kimi zaman da depremlerden zarar görmüş ve yıkılmıştır. Günümüzde çok az parçası görülebilen duvarlar, geç Bizans dönemine aittirler.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu; Büyük Duvar (Makron Teichos); Lysimacheia; Miltiades I; Philaid

Gelibolu Yarımadasının doğusunda bulunan surlar ile ilgili gerek antik kaynaklarda, gerekse daha sonraki dönem araştırmacıların yayımlarında verilen bilgiler zaman zaman birbiri ile çelişmektedir. Bu güne kadar bu sorun nerelerden geçtiği, hangi zamanlarda ve kaç defa inşa edildiği tam olarak saptanmış değildir. Bu çalışmamızın amacı sur hakkında yazılmış olan tüm bilgileri de toplayarak, bu konuya açıklık getirmektir.

Gelibolu Yarımadası'nda bugünkü Ortaköy civarında bir kısmı halen ayakta duran bir duvarın varlığı bilinmektedir. 1868 yılında Fransız arkeolog Dumont bu duvarı tasvir etmiş ve bu duvarın Prokopius'un *Yapılar* adlı eserinde bahsettiği duvar olması gerektiğini ileri sürmüştür, duvarın altında görünen blokları da arkaik döneme tarihlemiştir.¹

Uzunluğu 20 km'yi bulan bu duvar, Saros Körfezinden başlayarak Marmara Denizi'ne doğru uzanmaktadır. Duvarın Saros Körfezi tarafındaki

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Dumont (1869, 465)'tan naklen U. Kahrstedt, *Beitrage zur Geschichte der Thrakischen Chersones*. (Baden-Baden, 1954), 11-13.

başlangıcı, Keşan-Gelibolu karayolu üzerinde, Kavak Suyu'nun hemen kenarındadır. Duvar, Ortaköy istikametine ilerler ve buradan güneye doğru kıvrılarak Kazanağzı Deresi'nin hemen güneyinde Marmara Denizi'ne ulaşır. Burada duvarın küçük bir kısmı harap olmasına rağmen halen ayakta durmaktadır.²

Bu duvar, Gelibolu Yarımadası'nı arkaik ve klasik çağlarda Traklardan daha sonra da çeşitli milletlere mensup istilacılardan korumak için Bolayır'ın hemen kuzeyinde inşa edilen bir çok duvardan bir tanesidir.

İlk Duvar

Yarımada'da ilk duvar, yaklaşık M.Ö. 565 yıllarında inşa edilmiştir. Herodotos'un aktardığına göre Yarımada'nın kuzeyinde yaşayan Apsinthlerin sürekli saldırılarına maruz kalan Gelibolu'nun yerli halkı Dolonklar, çareyi Delphoi'ye gitmekte buldular. Delphoi'de Pythia [kadın kahin], Dolonklara Delphoi'den ayrıldıktan sonra kendilerine misafirperverlik gösterecek kişiyi lider olarak seçmelerini salık verdi. Delphoi'den ayrıldıktan sonra Traklar'a ilk misafirperverlik gösteren Atinalı Miltiades oldu. Bunun üzerine Dolonklar, Miltiades'e Pythia'nin dediklerini anlatarak kendilerine liderlik etmesini ve Gelibolu'ya gelmesini istediler. Miltiades Dolonkların davetini kabul etti ve taraftarları ile beraber Gelibolu Yarımadası'na yelken açtı.³

Herodotos'un bildirdiğine göre Miltiades'in Yarımada'da yaptığı ilk iş Gelibolu Yarımadası'nı dar bir yerinde bir boydan diğer boya –Kardia'dan (Bakla Burnu) Paktye'ye (Bolayır Limanı) uzanan bir duvar inşası olmuştur.⁴ Herodotos olayları şöyle nakleder:

² Özdoğan (Mehmet Özdoğan'ın 1982 ve 1983 yıllarında Gelibolu Yarımadasında yapmış olduğu yüzey araştırmasıyla ilgili Edirne Koruma Kuruluna verdiği 26.07.1882, 09.08.1982 ve 22.02.1983 tarihli basılmamış raporları), 41-3. Özdoğan'ın Kavak köyü yaşlılarından naklettiğine göre duvar, Balkan Savaşlarına kadar sağlam bir şekilde ayakta olup yüksekliği yer 4 m. nin üzerinde idi. Yine köylüler, Özdoğan'na duvarda belli aralıklarla kulelerinin olduğunu ve düzgün kaplama taşı ile kaplı olduğunu söylemişlerdir. Duvarın Ortaköyde küçük, Germetepe de ise büyük bir kapısı olduğu da köylülerin Özdoğan'a naklettiği diğer bir önemli bilgidir.

Gene Özdoğan'ın naklettiğine göre duvar, Balkan Savaşlarından sonra bölgeye gelen göçmenler tarafından, yeni yapılan binaların inşaatında yapı taşı olarak kullanılmak için tahrip edilmiştir. Diğer kısımlar da Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında boğazların savunması için inşa edilen koruganların yapımında kullanılmıştır. Germetepe ve Ortaköy arasında kalan son kısımda Keşan-Gelibolu yolunun inşası sırasında tahrip edilmiştir.

³ Herodotos 6.34.

⁴ Miltiades ve aynı adı taşıyan daha ünlü yeğeni Maraton savaşının komutanı hakkında yapılan çalışmalar için bkz., H. Berve, *Studien zur Geschichte des Mannes und seiner Zeit*. (Berlin, 1937). H.T. Wade-Gery, "Miltiades". *Journal Hellenic Studies* 71 (1951), 212-221.

Ι δ' πρῶτον μὲν πετεῖξισε τῆν ⇒σπημῆν τῷ Ξερσον→σο
υ/κ Κ

“Miltiades ilk olarak Gelibolu kıstağında, Kardia’dan Paktye’ye uzanan güzergahta bir duvar inşa etti. Böylece Apsinthler yarımadaı istila ederek onları yağmalamayacaklardı. Kıstağın genişliği 6 stadia yarımadaının uzunluğu ise 36 stadia [6 km] dir. Böylelikle, Miltiades Ge(bah)libolu Yarımadaı’nın en dar yerinde bir duvar inşa ederek Apsinth tehlikesini bertaraf eder.”

Burada iki önemli husus dikkati çekmektedir: birincisi, Herodotos, duvarın inşa edildiği kıstağın uzunluğunu 36 stadia yani yaklaşık 6 km olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla duvarın da uzunluğu yaklaşık 6 km idi. Bu da bu yüzyılın ilk yarısına kadar zamana direnen ve halen bazı kısımları ayakta duran 20 km uzunluğundaki duvarın Miltiades’in inşa ettiği 6 km.lik duvarla alakası olmadığını göstermektedir.⁵ İkincisi, Herodotos’a göre duvarın temel işlevi Yarımada’yı Trak istilalarına karşı korumaktı. Ancak duvarın hemen arkasında Miltiades tarafından Polis Agora’nın (Market Şehri) kurulması, duvarın savunma amacının yanında Trakya ile Gelibolu yarımadaı arasındaki ticaret akışını kontrol altına almak gibi bir işlevi olduğuna işaret etmektedir.⁶ Son dönemlerde sınırlar ve savunma hatları üzerine yapılan araştırmalar bu görüşü desteklemektedir. Sözgelisi, Breeze ve Dobson, İngiltere’nin kuzeyinde inşa edilen Hadrian Duvarı’nın insan hareketlerini önlemek için değil, fakat kontrol altına almak için inşa edildiğini savunmaktadırlar.⁷ Esasen, bir kitabe, Tuna Nehri civarında yer alan bir kale için şunları bildirmektedir: “*burgus* [kale] un adı *commercium* [pazar yeri]’dur zira bu amaçla inşa edilmiştir”.⁸ Kısacası, duvar, bu dönemde hem savunma hem de ticaret akışını kontrol etme amacına hizmet etmiş olmalıdır.

M.Ö. 514 yılında Pers Kralı Darius’un İskit seferi sırasında Trakya ve bu arada Gelibolu, Pers hakimiyeti altına girdi. Darius, İskit seferinden döndükten ve Çanakkale Boğazı’nı geçtikten sonra Trakya’da Megabazos önderliğinde Trakya’daki Pers hakimiyetini güçlendirmek için 80.000 kişilik bir ordu bıraktı.

⁵ M. H. Sayar, “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları, 1999”. 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt. (Ankara, 2001), 294.

⁶ U. Kahrstedt, *a.g.e.*, de aynı noktaya işaret etmiştir.

⁷ D. J. Breeze & B. Dobson, *Hadrian’s Wall*. (London, 1976), 77.

⁸ *Corpus Inscriptionum Latinarum* 3.3653

Bu orduya liderlik yapan Megabazos ve diğer Pers generaller, başarıyla Makedonya'ya kadar uzanan toprakları Pers İmparatorluğu'na kattılar. Bu arada Makedon Krallığı da Pers hakimiyetini kabul etmişti.⁹

Perslerin Gelibolu'dan Makedonya'ya uzanan toprakları Pers İmparatorluğu'na katması ve neticede buralarda *Pax Persica*'yi yani barış ve düzeni tesis etmesi, hiç şüphesiz yarımada sakinlerine iyice nefes aldırdı. Ps. Skylaks, Kardia'nın Saroz Körfezi'nin başında, yani duvarın ilerisinde iki emporia, yani ticaret kolonileri kurduğunu kaydetmektedir.¹⁰ Bu iki emporia çok büyük bir ihtimalle Perslerin bölgede barışı tesis etmelerinden sonra, yani *Pax Persica* döneminde kurulmuş olmalıdır. Dolayısıyla, Pers hakimiyeti sırasında Gelibolu Yarımadası, Trak istilalarına maruz kalmamış ve bu yüzden Gelibolu duvarı savunma açısından önemini yitirmiş olmalıdır.

Ancak Atinalılar'ın ve müttefiklerinin, Salamis, Plataia ve Mykale savaşlarından sonra boğazlardaki ve Gelibolu'daki faaliyetleri ve buna bağlı olarak gelişen olaylar Pers hakimiyetinin bölgede büyük sarsıntı geçirdiğini, *Pax Persica*'nın Avrupa'da sona erdiğini göstermektedir. Thukydides gelişen olayları şöyle nakletmektedir¹¹.

“Persler, denizde [Salamis] ve karada [Plataea] Grekler tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Avrupa'dan çekildikleri ve Mykale'de de geri kalan Persler bozguna uğratıldığı zaman, Sparta kralı Leothcyidas ve müttefikleri eve doğru yelken açtılar. Atinalılar ve onların o sırada krala karşı isyan halinde olan Ionialı ve Hellespontos'lu müttefikleri, halen Perslerin elinde olan Sestos'u kuşattılar ve orada kışladıktan sonra Barbarların kenti boşaltması üzerine Sestos'u ele geçirdiler. Daha sonra [Meta touto] kuşatmaya katılanların hepsi kendi şehirlerine döndüler.”

Herodotos, Thukydides'in anlattığı olayları daha detaylı ve dramatik bir şekilde anlatmaktadır. Sestos'un kuşatmasını yarararak kaçan Artayktes, Aigospotamoi (Keçi Dereleri) civarında ele geçirildi. Daha önce Kardia'da yöneticilik yapan Oibazos'un sonu daha kötü oldu: “Trakya'ya kaçan Oibazos'u Apsinth Trakları ele geçirdiler ve ulusal töreleri gereğince, kafasını keserek yerli bir Tanrı olan Pleistros'a kurban ettiler. Beraberindekileri de başka türlü öldürdüler.”¹²

⁹ Bölgedeki Pers hareketleri için bkz., Herodotos. 4.143; 5.1-2, 26.

¹⁰ Ps. Skylaks 67.

¹¹ Thukydides, 1.89.

¹² Herodotos, 9.119.

Thukydides ve Herodotos'un naklettiği pasajlarda iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi, Herodotos'un Oibazos ile ilgili naklettiği olaydan, Trakların ve özellikle Gelibolu'ya uzun zaman musallat olan Apsinthlerin, artık kontrol dışına çıktığı, Gelibolu ve civarında tesis edilen *Pax Persica*'nın ise ölümcül bir darbe aldığı anlaşılmaktadır. İkincisi, Thukydides'in belirttiği gibi, Persleri Yarımada'dan kovan Atinalılar ve müttefikleri Yarımada'da güvenliği sağlamak için kalmamış, evlerine dönerek Yarımada'yı istilalara karşı savunmasız ve zayıf bir halde bırakmıştır.

Nitekim 470'lerde Persler yarımada'ya tekrar dönmüş, ancak Kimon'un bölgeye 471 ve 465 yıllarında düzenlediği seferler neticesinde Gelibolu'daki Pers hakimiyeti kesin olarak son bulmuştur.¹³ Ancak görüldüğü kadarıyla Atinalılar yine aynı stratejik hatayı yinelemiş, bölgeyi Perslerden ikinci kez arındırdıktan sonra Yarımada'yı emniyet altına alacak önlemleri almamışlardır. Bunun sonucunda ortaya çıkan manzarayı Plutarchos şöyle özetlemektedir: Atinalılar önlem almadan önce Barbar [Trak] kabileler ile Yarımada sakinleri arasında uzun yıllar süren yıpratıcı savaşlar vardı. Bu sırada hem sınırdaki hem de içerdeki barbarlar (Dolonklar?) yağmalamalarda bulunuyordu.¹⁴

İkinci Duvar

İşte bu şartlar altında, ilk duvarın inşa edilmesinden yaklaşık 120 yıl sonra Atinalı ünlü devlet adamı Perikles, Yarımada'ya gelerek gerekli önlemleri aldı.¹⁵ Plutarchos Perikles'in seferini ve Duvarın inşasını şöyle tasvir etmektedir:

"Bütün seferleri içinde Gelibolu Yarımadasına düzenlediği en iyi hatırlananı idi, zira orada yaşayan Greklerin kurtuluşuna vesile olmuştu. Perikles, Yarımada'ya 1000 Atinalı kolonist götürerek oradaki şehirlerin insani gücünü arttırmakla kalmamış, bir denizden ötekine [i.e., Saroz körfezinden Marmara denizine] uzanan bir savunma hattı inşa ederek yarımada'yı emniyet altına almış ve böylece daha önce bölgeyi yağmalayan Trakyalılar'ın burayı istila etmesini engellemiştir."

Perikles'in inşa ettiği duvar ve buraya getirdiği Atinalı yerleşimciler hiç şüphesiz Gelibolu Yarımadası'nın güvenliğini sağlamıştır. Ayrıca, Atina'nın

¹³ Plutarchos, *Kimon* 9, 14.

¹⁴ Plutarchos, *Perikles* 19.

¹⁵ Plutarchos, *Perikles* 19: Perikles'in bu seferi için bkz: R. Meiggs, *The Athenian Empire*. (Oxford, 1972), 161.

Gelibolu'nun kuzeyindeki Odris krallığı ile iyi ilişkiler içinde olması, Gelibolu Yarımadası'nın güvenliğini de arttırmış olmalıdır.¹⁶ Zira Yarımada'nın hemen kuzeyindeki bu güçlü krallık, Trakya'daki Trak kabilelerini kontrol altına almış ve onların Atina'yı birinci dereceden ilgilendiren bir bölgeyi istila etmesini önlemiş olmalıdır.

Ancak 449 yılında Perikles'in getirdiği kolonistlerle güçlenen Yarımada'nın savunması, Atina donanmasının 404 yılında Aigospotamoi Deniz Savaşı'nda Sparta donanmasına yenilmesiyle büyük bir sarsıntıya uğradı. Daha da kötüsü Spartalı komutan Lysandros'un bölgedeki bütün Atinalıları Atina'ya gönderme politikası Gelibolu Yarımadası'nın nüfusunun azalmasına (Aristoteles'in deyimıyla *oliganthropia*) ve dolayısıyla savunma gücünün zayıflamasına neden oldu. Ayrıca Atina'nın bu bölgeden çekilmesiyle daha önce kontrol altında tutulan Trakların tekrar Yarımada'yı istila etmeye başlamalarına sebep oldu. Ksenophon, Trakların Gelibolu ve civarında yaşayan Grekleri tekrar taciz etmeye başladıklarını ve bu yüzden Spartalı General Klearchos'un buradaki Grekleri korumak için bölgeye hareket ettiğini kaydetmektedir.¹⁷ Sparta'daki yetkililerle görüş ayrılığına düşen Klearchos, Sardes satraby Kyros'un hizmetine girerek onun için topladığı askerleri Gelibolu'ya götürdü ve Yarımada halkından aldığı destekle Gelibolu'nun kuzeyindeki Trak kabilelerine karşı seferler düzenledi.¹⁸ Ancak bu seferler hedefine ulaşmadı. Zira Trak kabileleri Gelibolu Yarımadası'nın halklarını bezdirecek kadar sık sık Yarımada'nın içlerine sızıyordu.

Üçüncü Duvar

Perikles'in inşa ettiği veya yenilediği duvar da kısa zamanda ya deprem yüzünden veya başka sebeplerden dolayı işlevini yerine getiremez hale geldi. Bunun üzerine Yarımada'nın Grek sakinleri, Peloponnesos Savaşı sonrasında Yunan dünyasında tek süper güç olarak ortaya çıkan ve Anadolu'da askeri aktivitelerde bulunan Sparta'dan yardım istediler. Perikles'in seferinden yaklaşık 50 yıl sonra, 398 yılında Spartalı Komutan Derkyllidas bölgeye geldi ve duvarı tekrar inşa etti.¹⁹ Ksenophon olayların gelişimini şöyle kaydetmektedir:

¹⁶ Odris Krallığı ile kurulan ilişkiler için bkz., Mitchell, *Greeks Bearing Gift*. (Cambridge, 1997), 134-147.

¹⁷ Ksenophon, *Anabasis* 2.6.2. Lysander'in politikası için bkz., Plutarchos, *Lysandros* 13.

¹⁸ Ksenophon, *Anabasis* 1.1.9.

¹⁹ Ksenophon, *Hellenika* 3.2.8. *Ksenophon, Yunan Tarihi*. (çev. Suat Sinanoğlu) TTK, Ankara. 1999. Diodoros 14.38.7.

“Bu adamlar Khersonesos'taki tarlalarını sürememekten şikayetçi idiler. Çünkü Trakyalılar, mal ya da insan ne bulurlarsa, alıp götürüyorlarmış. Şayet bir denizden öbür denize bir sur çekilirse, hem ora ahalisi hem Isparta'dan gelmek isteyecek çiftçiler tarıma elverişli bol ve verimli topraklara sahip olabileceklermiş. [Bu davet üzerine Derkyllidas]. Ordusu ile Helle Denizini aşıp Avrupa'ya ayak bastı; dost Trak kavimlerinin arazisinden geçerek, Seuthes'in konuğu olarak, Khersonesos'a vardı. [10] Burada on bir on iki kentin bulunduğunu, toprağın son derece verimli ve iyi olduğunu, ancak gerçekten anlatıldığı gibi, Trakların akınlarına karşı korumasız olduğunu öğrendi; ölçüp berzahın genişliğinin otuz yedi stad olduğunu gördü; Hiç zaman kaybetmeden, kurban kesip inşaata başladı: inşaatın yapılacağı araziye kısım kısım askerlere tahsis etti; kendilerine düşen inşaat kısmını ilk bitirecek olan askerlere ödül vereceğini, öbürlerine de gösterecekleri beceriye göre armağanlar dağıtacağını söyledi: bu suretle baharda başladığı surları sonbahardan önce tamamlamayı başardı.”

Ancak Derkyllidas'ın inşa ettiği bu duvarın da Yarımada'yı Trakların ve diğer ulusların istilalarına karşı tam olarak koruyamadığı anlaşılmaktadır. Zira M.Ö. 380 lerde Odris kralı Seuthes Yarımada'yı istila ederek bölgedeki şehirleri yağmalamıştır.²⁰

M.Ö. 4. Yüzyılda Gelibolu'daki Karışıklıklar

Atina, kuzeyde Tebai şehrinin önemli bir güç olarak ortaya çıkması, Trakya'daki Odris Krallığı'nın tehlikeli bir şekilde Gelibolu yarımadasına yaklaşması ve Çanakkale Boğazı'nın Asya yakasındaki Daskyleion satrabı Ariobarzanes'in Gelibolu Yarımadası'nda yer alan Sestos ve Krithote şehirlerini ele geçirmesi ile ortaya çıkan ve boğazlardan geçen tahıl yolunun emniyetinin tehlike altına girmesine sebep olan şartlardan endişeye kapılarak Gelibolu yarımadası'nı tekrar ele geçirmek için harekete geçti. Atina, 370'lerin ikinci yarısından itibaren diplomatik atağa geçerek Greklerin ve Pers Kralı'nın Gelibolu'yu Atina'ya bağlı bir bölge olarak tanınmasını sağladı ve M.Ö. 365-60 arasında Yarımada'ya bir çok general yolladı. Bu dönemde Derkyllidas tarafından inşa edilen duvarın yenilenip yenilenmediğini bilmiyoruz. Ancak

²⁰ Polyainos, 7.38. Cf. Aristides, *Panath.* (ed. Dindorf) 172, 18 ff.

Odris Kralı Kotys'in yarımadaı bir çok kere istila etmesi ve hatta büyük bir kısmını işgal etmesi, duvarın savunma görevini yeteri kadar yerine getiremediğini göstermektedir. Esasen, duvarın hemen arkasında yer alan Kardia şehrinin Odris Krallığı'nın müttefiki olması duvarın savunma görevini yerine getiremeyeceğini göstermektedir. Yine de Atina'nın kararlı politik ve askeri çabalarıyla Yarımada, 350'lere gelindiğinde Atina'nın egemenliği altına girmişti.²¹

Philip II ve Gelibolu

Kaynaklar, Gelibolu'nun kuzeyinde M.Ö. 350'lerden başlayarak giderek artan Makedon askeri operasyonlarından bahsetmektedirler. Ancak hiç bir kaynak Gelibolu Yarımadası'nı korumak için inşa edilen bir duvarın varlığından bahsetmemektedir. M.Ö. 352 yılında Philip, Gelibolu'nun kuzeyinde, Trakya'da Heraion Teichos civarında askeri operasyonlar düzenledi.²² Philip'in Gelibolu civarında askeri faaliyetlerde bulunması, Atina'da büyük endişe ve tartışmalar meydana getirdi ve Atina bölgeye 40 savaş gemisi [trireme] göndermeye karar verdi.²³ Ancak Philip'in çok ağır bir şekilde hastalanmasıyla Atina 40 gemilik donanmayı yollamayı erteledi.²⁴ 351 Eylül'ünde, yani kararın alınmasından 9 ay sonra Atina, general Charidemos'u bölgeye yolladı.²⁵ Charidemos'un bölgede ne yaptığı tam olarak bilinmemektedir Ancak kaynaklar, Charidemos'un Serreion Teichos, Ganos (her ikisi de Kuzey Marmara kıyılarında) Serreion, Doriskos (Kuzey Ege'deki Thasos ve Samothrake arasında) ile son olarak Myrtenon ve Ergiske (her ikisinin de yeri bilinmemektedir)'de kaleler inşa ettiğini belirtmektedirler.²⁶ Atina'nın kuzey Ege'deki çıkarlarını korumak için bölgeye yollanan ve adı geçen yerlerde savunma önlemlerini alan Charidemos'un Gelibolu berzahında da savunma önlemleri almadığı düşünülemez. Ancak, Demosthenes'in Philip'e karşı Gelibolu'da alınması gereken önlemleri arasında Yarımada'yı Makedon istilasına karşı koruyacak bir duvar inşa etmek veya -varsa- var olan duvarı restore etmek gibi bir faaliyeti yoktur.

²¹ Atina'nın kuzey Ege'deki mücadeleleri için bkz., J. Heskell, *The North Aegean Wars, 371-360 B.C.* (Stuttgart, 1997).

²² Demosthenes 1.13; 3.4-5; Aeschines (2.81)'i yorumlayan Scholion.

²³ Demosthenes 3.4f.

²⁴ Demosthenes 1.13; 3.5.1. Badian, "Philip II and Thrace". *Pulpudeva* 4 (1983), 61, n. 41.

²⁵ Demosthenes 3.5. Bkz. Badian, "Philip II and Thrace", 63; R. Sealey, *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat.* (Oxford, 1993), 124-5.

²⁶ Badian "Philip II and Thrace" 64-65; E. M. Harris, *Aeschines and Athenian Politics.* (New York, 1995), 45-46, 165.

Atinalı meşhur hatip Aeschines, M.Ö. 346'dan önce Philip'in istilasından korkan Gelibolu'daki Atinalı yerleşimcilerin Gelibolu Yarımadası'nı terk ettiğini ve Philip'in Gelibolu'ya yönelmesinin Atinalıları çok şaşırttığını söylemektedir.²⁷ Ancak Atinalılar'ın Philip'in Gelibolu'yu istila edeceği yönündeki endişeleri boşa çıktı. Zira barış görüşmeleri sırasında Philip, Yarımada'nın Atina'nın bir parçası olduğunu kabul etti ve barış görüşmeleri sırasında Gelibolu'yu istila etmeyeceğine dair garanti verdi.²⁸ Fakat Philip'in sözleri Demosthenes'i ikna etmemiştir. Çünkü ünlü hatip, Philip'in istediği zaman Gelibolu'yu ele geçirebileceğini ve Atinalıların bunu engellemek için bir şey yapamayacaklarını savunuyordu.²⁹ Bu bağlamda Gelibolu berzahında bir savunma duvarından bahsedilmemesi dikkat çekicidir.

M. Ö. 346 yılında, barış görüşmeleri sırasında Philip, Gelibolu'yu Trak istilalarına karşı korumak için Pteleon'dan Leuke Akte'ye uzanan bir kanal inşa ederek Yarımada'yı ada haline getirme önerisinde bulundu.³⁰ Philip'in kanal projesi, bu dönemde duvarın ortadan kalktığını veya savunma işlevini yeteri kadar yerine getirmediğini göstermektedir.

342 yazında Philip, Gelibolu önlerine kadar Trakya'yi tekrar istila etti ve Trakya'da hüküm süren Trak krallıklarına son verdi.³¹ Philip'in Gelibolu'ya tekrar bu denli yaklaşması Atina'da büyük endişeye yol açmış olmalıdır. Ancak büyük bir ihtimalle böyle bir operasyonu bekledikleri için 1 yıl önce, 343 yılında Gelibolu'ya Diopieithes önderliğinde yerleşimciler göndermişlerdi. Kaynaklar, Gelibolu'yu Makedon istilasına karşı korumak için yollanan Diopieithes'in bölgedeki aktivitelerinden bahsetmektedirler. Ancak onun aktiviteleri arasında seleflerinin yaptığı gibi bir duvar inşası yoktur.³²

340 yazında Philip, Perinthos ve Byzantion'a karşı bir sefer düzenlemeyi planladı. Philip bu iki şehir devletini donanması olmadan ele geçiremezdi. Bu yüzden donanmasını Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne götürmesi gerekecekti. Ancak bu iş de pek kolay değildi, zira Atinalılar hem Çanakkale Boğazı'nı hem de Gelibolu Yarımadası'nı kontrol etmekteydiler.³³

²⁷ Aeschines 2.73.

²⁸ Aeschines. 2.82.

²⁹ Demosthenes 19.70.

³⁰ Demosthenes 6.30 ve 7.39. Cf. Pers istilasına karşı Knidos sakinlerinin Knidos (Datça) Yarımadası'nın en dar yerinde kanal inşa ederek yarımada'yı ada haline getirme çabaları: Herodotos 1.174.

³¹ Diodoros 16.71.1-2.

³² Diopieithes'in aktiviteleri: Demosthenes 12.3. Demosthenes 8. 6. Dem.8 hyp.2. Demosthenes 9. 73.

³³ IG II [2], 228= Tod 1948, 2: 174; IG II [2], 1628, 419-20; IG II [2], 1629, 940-41, 74. Demosthenes 7.15 ve bu satırları yorumlayan scholion. Plutarchos, *Phokion* 14. 3-4

Bu yüzden Philip, donanmasının güvenliğini sağlamak için ordusuyla beraber Gelibolu sahillerini takip ederek donanmasına eşlik etti.³⁴ Hiç bir kaynak bu dönemde Gelibolu'daki savunma duvarından bahsetmemektedir. Zaten ne Boğazdaki Atina donanması ne de Gelibolu halkı Philip'e ve donanmasına saldırdı. Philip her iki kenti de ele geçiremeden Makedonya'ya döndü. Dönüşte de ordularıyla aynı amaçla yani donanmasının güvenliğini sağlamak için yine Gelibolu'dan geçti. Ancak bu sefer Yarımada'yı yağmaladı.³⁵ Kaynaklar, bu sırada da duvar konusunda sessiz kalmaktadırlar.

Yarımada M.Ö. 3. yüzyıl başlarında da istila ya uğradı. 280 yılında kuzeyden gelerek Anadolu'ya geçen Keltler, yollarının üstündeki Gelibolu Yarımadası'nı da istila ettiler. Livius, Keltlerin Leonnorios ve Lutattios önderliğinde iki kol halinde Trakya'yı istila ettiğini, Lysimakheia'yi hile ile ele geçirdiklerini ve Gelibolu Yarımadası'nda kamp kurduklarını belirtmektedir.³⁶ Bu istiladan hemen sonra diğer Kelt grupları da Gelibolu önlerine gelmiş ve Gelibolu berzahı yakınlarında yapılan bir savaşta o sırada Trakya bölgesinde bulunan Demetrius Polierketes'in oğlu Antigonos Gonatas, Keltleri yenilgiye uğratmıştır. Böylece Yarımada'yı ikinci bir istiladan korumuştur.³⁷ Görüldüğü kadar bu dönemde kaynaklar, Lysimakheia ve Gelibolu Yarımadası'nı koruyacak bir duvardan bahsetmemektedirler. Büyük bir ihtimalle bu dönemde yani M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Yarımada'yı istilalara karşı koruyacak bir duvar mevcut değildi.

Geç Roma, Erken Bizans Döneminde İnşa edilen Duvarlar

Helenistik ve onu takip eden dönemlerde güç merkezleri Kuzey Ege'den Akdeniz'e (Roma, Kartaca, İskenderiye, Antakya) kaymış ve Atina bir süper güç olarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Doğal olarak antik yazarlar, Ege dünyasında dolayısıyla Gelibolu Yarımadası'nda meydana gelen olaylardan çok Akdeniz dünyasında meydana gelen olayları kayda geçirdiklerinden, bu dönemde Yarımada'da bir duvar inşa edilip edilmediği bilinmemektedir.

Ancak M.S. 1. yüzyılda Gelibolu da bir duvarın var olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Strabon, Gelibolu Yarımadası'nda *Makron Teichos* adında,

³⁴ Demosthenes 12.16.

³⁵ Demosthenes 18. 139; Justin 9. 1. 6; Porphyrius Tyr. (*FGrH* 3 692ff.) Justin, Philip'in Bizans kuşatması sürerken seçme birliklerle Gelibolu'yu istila ettiğini ima etmektedir.

³⁶ Livius 38.16.6.

³⁷ Justin 25.1.2-10; 2.1-7; Diogenes Laertius 2.141. İkinci istilanın kronolojisi ile ilgili problemler için bkz. S. Mitchell, *Anatolia*. Vol. 1. (Oxford, 1995), 15.

Paktye'nin kuzeyinde yer alan 40 stadia uzunluğunda bir duvardan bahseder.³⁸ Plinius, Strabon'un bu sözlerine ilginç bazı bilgiler eklemektedir: Romalı yazara göre *Longis Muris* (Uzun Duvar) Lysimakheia'dan 5 ve Doriskos' tan da 112 mil uzakta, Melas (Kavak) Çayı civarında idi.³⁹

M.S. 1. yüzyılın sonundan 5. yüzyılın başına kadar olan dönemde Gelibolu'da bir savunma duvarı olup olmadığını, varsa işlevini layıkıyla yerine getirip getirmediği bilinmemektedir. Ancak Konstantin'in M.S. 330 yılında Byzantion'u Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak ilan etmesi, yazarların dikkatinin doğal olarak bu yeni Roma başkentine ve hinterlandına çevrilmesine neden oldu. Dolayısıyla kaynaklar, M.S. 5. yüzyılda bu bölgede yaşanan doğal afetler ve askeri karışıklıklar nedeniyle Gelibolu ve savunması hakkında bilgi vermektedirler.

Nitekim, M.S. 400'lerde Gelibolu Yarımadası, hala bir duvar tarafından korunduğu anlaşılmaktadır. Hatta Gelibolu berzahında inşa edilen duvar, yalnız Gelibolu Yarımadası'nın değil, daha da önemlisi Anadolu'ya geçiş yollarını da muhafaza etmekteydi.⁴⁰ Zosimos, 400 yılında Yarımada'yı koruyan duvarın Anadolu'ya geçmek isteyen asi Goth generali Gainas tarafından geçildiğini kaydetmektedir.⁴¹ Evagoras da duvarın 447 yılının Ocak ayında meydana gelen bir deprem sonucu tahrip olduğunu ve bundan dolayı aynı yıl gerçekleşen Hun istilasını durduramadığını yazmaktadır.⁴² Diğer taraftan Joannes Antiochenus'un aktardığı bir olay, duvarın onarıldığı veya yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Joannes, Teoderik Strabo adlı barbar bir şef'in 474 yılında

³⁸ Strabon 7, fr. 56.

³⁹ Plinius, *Naturalis Historiae* 4.11.48: ". . . postea Lysimachea v p. a Longis Muris". Plinius, *Naturalis Historiae* 4.11.43: "a Dorisco incurvatur ora ad Macron Tichos cxii p., circa quem locum fluvius Melas. . ." M. H. Sayar ("Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları", 1999, 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Ankara 2001, 293), Plinius'un 4.11.48 satırlarına atıfta bulunurken şunları yazar: "Plinius'a göre Miltiades tarafından yaptırılan duvarın Lysimakheia'dan uzaklığı 5 mil idi. Plinius, bu 5 Roma mili uzaklığın hangi yönde olduğunu belirtmemekle birlikte, duvarın Gelibolu Yarımadası'nı savunma işlevi gözönüne alındığında bunun kuzeyde inşa edilmiş olması gerekirdi." Sayar, iki hususu gözardı etmektedir: Birincisi, Plinius eserinin hiç bir yerinde Miltiades'in inşa ettiği duvardan bahsetmemektedir. Sadece M.S. 1. yüzyılda Gelibolu Yarımadası'nda varolan bir duvardan söz etmektedir. İkincisi, yukarıdaki alıntıda da anlaşılacağı gibi, Plinius, duvarın Kavak Dere'si civarında (circa quem locum fluvius Melas) yani Lysimakheia'nin kuzeyinde olduğunu açıkça belirtmektedir.

⁴⁰ G. Crow, "The Long Walls of Thrace". *Constantinople and Its Hinterland*, ed. C. Mango et al. (London, 1995), 120: "as long as this passage [yani Çanakkale Boğazı] and the Bosphorus were secure, Asia Minor was safe."

⁴¹ Zosimos, *Historia Nova* 5.21.1.

⁴² Evagoras, *HE* 1.17. Deprem için bkz., B. Croke "Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration". *Byzantion* 51 (1981), 131-44.

imparator Zeno'ya isyan ederek Trakya komutan'ı (*magister militum*) Florus oğlu Heraklius'u Gelibolu duvarının yakınlığında öldürdüğünü yazmaktadır.⁴³

478 yılında meydana gelen büyük bir deprem Hellespontos bölgesine oldukça büyük zarar verdi. Abydos, Lapseki, Kallipolis, Sestos ve Tenedos kentlerini etkileyen deprem, bir çok insan sığındığı uzun duvarın 50 kulesinin de yıkılmasına ve duvarın tahrip olmasına neden oldu.⁴⁴

Prokopios da 540 yılında Hunların zorlanmadan duvarı geçtiklerini ve Gelibolu Yarımadası'nı yağmaladıklarını kaydetmektedir.⁴⁵ Bu tarihten kısa bir süre sonra, 540 ile 559 yılları arasında bilinmeyen bir tarihte Iustinianos, Gelibolu berzahında yeni bir duvar inşa etti. Prokopius'un yazdıklarına göre Iustinianos

“Hiç bir iz bırakmayacak şekilde harap haldeki eski duvarı yıktı. Aynı zemin üzerinde hemen başka bir yüksek ve çok geniş duvar inşa etti. Duvarın üzerine, duvarı savunanları korumak için kolonlu stoa şeklinde bir yapı inşa etti. Buna ek olarak, duvara saldıracak düşmanların işini daha da zorlaştıracak şekilde duvara yaslanan destek duvarları [promacheon] yaptırdı. Dahası duvarın denize kavuştuğu her iki yerde de duvar kadar yüksek bastion [proboloi] inşa etti. Bundan başka, duvarın dışındaki hendeği temizledi ve daha derin ve geniş olacak şekilde yeniden düzenledi.”⁴⁶

Iustinianos tarafından yeniden inşa edilen duvarın görevini layığı ile yerine getirdiği görülmektedir. Agathias'ın kaydettiğine göre 559 yılında Kutrigurlar, Germanus liderliğinde duvarı savunan Romalı askerler tarafından başarı ile püskürtülmüştür.⁴⁷ Agathias, Kutrigurların ilk önce merdivenlerle surlara tırmandıklarını ancak başarılı olamadıklarını, bunun üzerine de ilkel sallar ile

⁴³ Joannes Antiochenus *Hist. Fr.* 210. B. Croke (“The Date of the ‘Anastasian Long Wall’ in Thrace” *Greek Roman and Byzantine Studies* 23 [1982], 67), Heraklius'un Gelibolu duvarı'na sığınmak üzereyken yakalandığını ve öldürüldüğünü ileri sürmektedir.

⁴⁴ 478 yılındaki deprem bir anonim Bizans kroniğinde kayda geçirilmiştir: Bkz., Croke “The Date of the ‘Anastasian Long Wall’ in Thrace”, 62.

⁴⁵ Prokopios, *De Bellis* 2.4.8; *Yapılar* 4.10.9.

⁴⁶ Prokopios, *Yapılar* 4.10.5ff. Duvarın geç antik çağlardaki durumu ile ilgili bkz., B. Croke, “The Date of the ‘Anastasian Long Wall’ in Thrace”, 61-63; G. Crow, “The Long Walls of Thrace”. *Constantinople and Its Hinterland*. Ed. C. Mango et. al. (London, 1995), 123-4; G. Greatrex, “Procopius and Agathias on the Defences of the Thracian Chersonese”. *Constantinople and its Hinterland*. Ed. C. Mango et. al. (London, 1995), 125-129.

⁴⁷ Kutrigurlar, daha sonra Hunlar'ın bir kısmı ile kaynaşarak Bulgarları oluşturacak olan Ogur Türklerinin bir boyudur. Bkz., Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (Ankara, 2002), 78-81, 83-4.

denizde yol alarak duvarı geçmek istediklerini, ancak Germanus'un bu ilkel salları gemileriyle batırdığını belirtmektedir.⁴⁸

Sonuç

İlk duvar Miltiades tarafından yaklaşık M.Ö. 565 yılında; ikinci duvar Perikles tarafından M.Ö. 447 yılından 3. duvar da M.Ö. 398 yılında Spartalı general Derkyllidas tarafından inşa edilmiştir. Kaynaklar, M.Ö. 398 yılından M.S. 1. yüzyıla kadar Gelibolu Yarımadası'nı koruyan bir duvardan bahsetmemektedirler. Özellikle M.Ö. 4. ve 3. yüzyılda meydana gelen olaylar (Trak, Makedon ve Kelt istilaları; Philip'in kanal projesi), duvarın bu dönemde savunma işlevini yerine pek getiremediğini veya duvarın yıkıldığını, yerine yeni bir duvarın inşa edilmediğini göstermektedir. M.S. 1. yüzyılda Yarımada'yı savunan bir duvarın (*Makron Teichos*; *Longis Muris*) varlığını Plinius ve Strabon kaydetmektedirler. Adı geçen yazarların bahsettiği duvarın ne zaman inşa edildiği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kaynaklar, duvardan M.S. 400 de istila nedeniyle, 447 ve 478 de sismik hareketler sonucu zarar görmesi, 540 ve 559 yıllarında da yine istilalar dolayısıyla bahsetmektedirler. Duvar, 540 ile 559 yılları arasında kesin olarak bilinmeyen bir tarihte Iustinianos tarafından yeniden inşa edilmişti.

Duvarın tek başına Yarımada'nın güvenliğini sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Esasen Yarımada'nın güvenliği, ancak bölgede büyük güçlerin varlığı ile sağlanmıştır: İlk önce Atinalı Philaidler'in, takiben Persler'in, Atinalılar'ın ve Spartalılar'ın bölgedeki varlığı Trak istilacıların gözünü korkutmuş olmalıdır. Büyük güçlerin bölgede olmadığı zamanlarda görünen o ki Gelibolu berzahında inşa edilen savunma duvarları görevlerini tam olarak yerine getirememiştir.

⁴⁸ Agathias 5.21.

SUMMARY

DEFENSIVE WALLS OF THE THRACIAN CHERSONESE

Several defensive walls were built at the neck of Gallipoli Peninsula, or the Thracian Chersonese as it was known in the antiquity. Ca. 565 B.C. Miltiades the Elder, a member of the famous Athenian Philaid family, built a wall from Kardia to Paktye to secure his private dynastea against the Thracian threat.

In the last two decades of the sixth century B.C. Darius and his generals conquered Thrace and northern Aegean coast and, established Pax Persica in and around the Chersonese. The wall must have lost its importance during the Persian rule in the area as both Thrace and the Chersonese were under the control of the Persians.

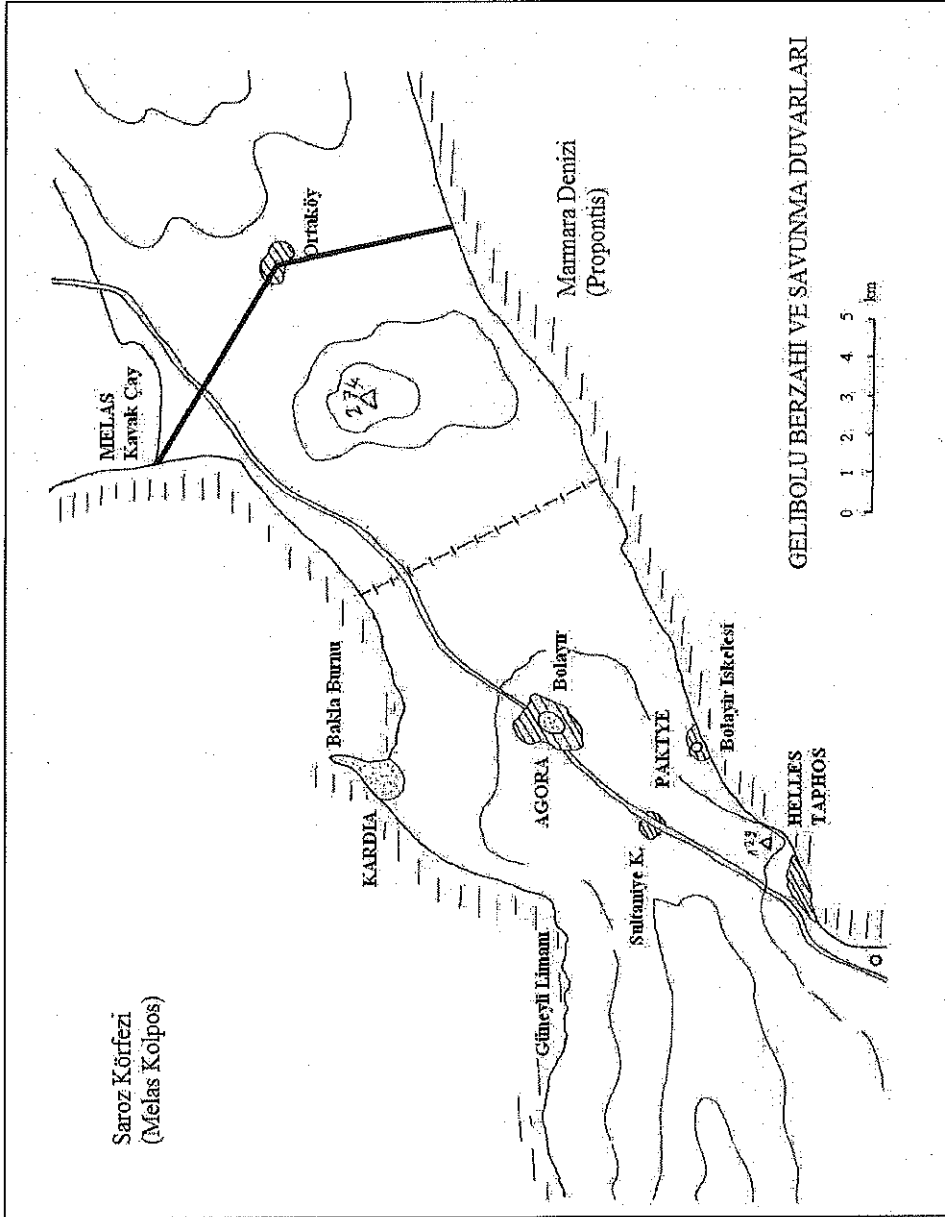
At the end of the Persian Wars, Pax Persica received a mortal blow in Thrace and thus Thracian threat against the Chersonese revived again. In 447 B.C. Perikles led 1000 settlers to the Chersonese and rebuilt a wall. However, the Athenian withdrawal from the Chersonese and its environs as a result of the end of the Athenian Empire at the end of the Peloponnesian War and policies of Spartan commander Lysander weakened the defense of the Chersonese. In 399 B.C. Spartan Commander Derkyllidas built another wall at the neck of the peninsula. The events of the fourth and the third centuries B.C. demonstrate that the wall was of no use: It failed to stop the repeated invasions of the Odrysian kings, Philip II and the Celts.

Strabo and Pliny's reports show that there was a wall near Ortaköy in the Peninsula in the first century A.D. Sources are silent about the wall from then until 400 A.D.

The establishment of Byzantium as the new imperial capital in 330 led to the increase of reports about Constantinople and its environs. Thanks to the Byzantine sources that report several earthquakes, invasions, rebellions that occurred in Constantinople and its hinterland, we have much more knowledge on the defenses of the Chersonese. Thus we know that the wall was severely damaged by the earthquakes that took place in 447 and 478. We also know that the Peninsula was invaded in 400, 447 and 540. Sometime between 540 and 559 Justinian rebuilt wall, which successfully stopped Kutrigurs in 559.

Although several defensive walls were built at the neck of the Chersonese throughout antiquity, they failed to stop invaders unless there were great powers (Athenians Persian, Spartans, Romans etc.) to protect and defend the Peninsula.

Keywords: *Thracian Chersonese; Makron Teichos; Miltiades; Persian Rule in the Chersonese; Philaids*

Levha 1: Gelibolu Berzahında inşa edilen duvarlar. Kesik çizgilerle gösterilen duvar, Miltiades I'in inşa ettiği duvarı temsil etmektedir. Kalın çizgilerle gösterilen duvar da kısmen de olsa güntümüze kadar gelen duvarı temsil etmektedir. Roma ve Erken Bizans döneminde inşa edilen duvarlar Ortaköy civarında inşa edilmişlerdir.

